

Bengi László

Elbeszél halál*Kosztolányi-tanulmányok*Ráció Kiadó
Budapest, 2012

Lénárt Tamás

**CSENDES MEGÉRTÉS,
ÖSSZEGZŐ FIGYELEM**

Bengi László *Elbeszél halál* című kötete nem az egyedüli, amely az utóbbi időben *Kosztolányi-tanulmányok* alcímmel jelent meg; a kritikai kiadás munkatársai közül Szegedy-Maszák Mihály monográfiája mellett Arany Zsuzsanna kötete is a közelmúltban látott napvilágot. A kritikai kiadás irodalomtörténeti, recepciótörténeti jelentőségéről még korai lenne általános tanulságokat levonni, annyi azonban bizonyos, hogy az utóbbi idők egyik legnagyobb magyar irodalomtörténeti vállalkozásának a filológiai hozadéka ezekben a kötetekben válik közvetlenül a Kosztolányi-művek értelmezéstörténetének részévé.

Az *Elbeszél halál* alcíme e tekintetben leginkább tisztelettudóan szerénynek nevezhető, hiszen a kötet valójában egy kiváló Kosztolányi-monográfia minden elvárható vonásával rendelkezik, jóllehet elég kompakt formában. Bengi László nemcsak szövegkiadói alaposággal ismeri az életművet, de kiváló irodalmárként biztos kézzel jelöli ki azokat a kérdéssírokat, amelyek mentén az eddig még a szakmabeliek számára is nehezen hozzáférhető hatalmas szövegkorpusz értelmezhetővé, megszólaltathatóvá válik. A kötet hármastagolása ebben az értelemben az életműhöz való közelítés három metszetét kínálja, amelyek azonban több lényeges ponton találkoznak, kijelölve a Kosztolányi-kutatás legfontosabb csomópontjait.

Az első egység két fejezete lényegében ugyanazt a problémát járja körül, két különböző korpuszon: az első Kosztolányi kevésbé ismert, publicisztikaként közölt útirajzait elemzi, a második az Esti Kornél-történeteket. A közös pont az utazás motívuma, amely minden esetben az idegennel, a Másikkal, és ezen keresztül a nyelvvel, a nyelvi identitással való szembesülésre ad alkalmat; a két tanulmány igen aprólékosan járja körül a Kosztolányi-szövegek találkozásait e problémakörrel, a határátlépés megjelenítésétől a nemzet és nemzetkarakter nyelvi és nem-nyelvi megtapasztalhatóságáig. A két tanulmány stílusa leginkább szövegkommentárokra emlékeztet: rengeteg, alaposan megválogatott Kosztolányi-idézetet fűznek össze rövid, leginkább az adott szöveget kibontó, magyarázó betétek. A lábjegyzetek szinte kivétel nélkül a Kosztolányi-filológia apparátusát mozgósítják, vagyis a pontos szöveg- és szövegváltozat-helyeket adják meg, továbbá a vonatkozó Kosztolányi-szakirodalomra utalnak szüksézávan – mintha a kommentátort a feladata iránt érzett alázat visszatartaná, hogy az elemzéseivel eltávolodjon a primer szöveghelyektől. Így aztán az interpretáció nem vállal túl nagy kockázatot, ugyanakkor ez az „óvatos” elemzői eljárás valóban azt az érzést ülteti el az olvasóban, hogy a Kosztolányi-szövegek magukért beszélnek, mintegy lépésről-lépésre dolgozzák ki az idegen megtapasztalásán keresztül a megértett nyelvi, nyelvben végbemenő identitás irodalmi horizontját. És bár a szövegek biztonságos közeléből ritkán kimerészkedő kommentár inkább magyaráz, meg- és rámutat, mint az újat mondás elemzői szerepében tetszeleg, a körültekintően, kiváló szövegérzéssel megválogatott idézetek bizonyára fontos elemévé válnak a Kosztolányi művei körül folyó tudományos diskurzusnak.

A második egység az *Aranysárkány* című regénnyel foglalkozik; a tanulmányok minden bizonnyal a regény kritikai kiadását előkészítő munkálatok hozadéka. Ennek megfelelően az első és tulajdonképpen az utolsó alfejezet is a regény megjelenésének történetét, életrajzi és textuális kontextusait eleveníti fel. A filológiai igényű keletkezéstörténetbe ágyazódik a kötet tetőpontja – a recenzens véleménye szerint legalábbis –, amelynek címe, az *Elbeszél halál* nem véletlenül vált kötetcímmé is. A fejezetet elsősorban nem az emeli ki a kötet többi része közül, hogy az elemzett mozzanat, nevezetesen a regény főhősének, Novák Antalnak az öngyilkossága mennyire jelentős dramaturgiai vagy filozófiai probléma a regény és az életmű kontextusában – hiszen ez már a regény felületes ismerői számára is nyilvánvaló. Sokkal inkább metodológiai szempontból példaértékű a tanulmány, amennyiben a filológiai

apparátus (a korábbi szövegváltozatok feldolgozása és az életrajzi háttér alapos ismerete) szervesen épül be az elméleti kérdésvetítésbe, melyet a regény öngyilkosság-jelenetének szoros olvasása zár le. Ebben a fejezetben, illetve az ezt megelőző tanulmányban, amely a regény térbeli struktúráit elemzi, jut a leginkább szóhoz a kommentátor-filológus mellett az interpretátor, aki kurrens irodalomtudományos problémák felől bontja ki a Kosztolányi-művet, jóllehet ezúttal is alapvetően a szövegpéldákból kiindulva.

A harmadik egység egy-egy problémakör felől fogja össze a Kosztolányi-életművet. Külön fejezetet kapott Kosztolányi tudomány-, lélektan-, nyelv- és identitás-„fölfogása”. Ez az egység több okból is alkalmas lezárása a kötetnek; egyfelől újra visszatér a filológiai forrásanyagot sebészi pontossággal működtető, alapvetően Kosztolányi-szövegeket kommentáló, visszafogott stílus, másfelől a legtöbb problémakör már korábbi fejezetekben is előkerült. Kosztolányi műveiben a tudományosság megjelenése, amelyet Bengi itt tágabb életrajzi és szemléletbeli keretben taglal, már az *Aranyáskány*-elemzésben fontos szerepet játszott – az elemzés tág spektrumát és az érdekesebbnél érdekesebb idézeteket figyelve talán ezek a részek viszik a legizgalmasabb, a Kosztolányi-szakirodalom felől tekintve leginnovatívabb területekre az olvasót. Visszatérő életrajzi mozzanat, amelyre mindkét alkalommal kiemelten hivatkozik az érvelés, Kosztolányi találkozása Ludwig Boltzmann-nal egyetemi évei alatt Bécsben (119, 159), amely a természettudományos világgéppel való első komoly szembesülés pillanataként jelenik meg. A tudományosságról, a tudományfelfogásról értekező fejezet idővel egyre inkább a (nyelvi) műalkotás megragadhatatlanságának Kosztolányinál (is) olvasható apóriájává válik, amennyiben „a műalkotásnak ama tapasztalatát helyezi előtérbe, amely minduntalan kijátssza a tudós értelem rendszerező-okadatuló törekvését, a művészet jogát a tudomány ellenében is érvényesítvén” (178). Hasonló ívet követ a lélektanról szóló fejezet; itt a (személyiségformáló) ösztönműködés és a műalkotás közötti párhuzamra épít az argumentáció: mindkét esetben az ok-okozati kereten túllépő formák, a véletlen, a váratlanság alakzatai formálják a személyiséget, csakúgy, mint a(z) irodalmi) műalkotást. A két záró fejezet, melyek Kosztolányi nyelvről és identitásról alkotott nézeteinek erednek nyomába, már ténylegesen összegzőként olvashatóak, hiszen két olyan kérdéskörrel van szó, amelyek nemcsak végigkísérték a kötet egészét, de bizonyára az újabb Kosztolányi-recepció legkedveltebb kulcsfogalmai közé is tartoznak. Bengi végkövetkeztetései is ismétlik,

variálják a korábbi gondolati struktúrákat: Kosztolányi nyelvfelfogásának nyitottságát, „mozgékonyosságát”, „rugalmasságát” hangsúlyozza (216), majd ehhez hasonlóak az identitásról alkotott képzetkörök is („gazdagság”, „kimeríthetetlenség”, „nyitottság”, [230]).

Mindezek alapján talán nem túlzás Bengi László kötetét abba az értelmzői hagyományba sorolni, amely a kilencvenes évek elejétől, mindenekelőtt Szegedy-Maszák Mihály munkáiban a Humboldt-féle nyelvfelfogás középpontba helyezésével kísérte meg – ma már közkézzel állítható: sikeresen – újrapozicionálni Kosztolányi Dezső életművét a magyar modernség irodalmában és az irodalomtörténeti kánonban. Az *Elbeszélte halál* című kötet ezt a hagyományt írja tovább, vagy még inkább dokumentálja – nemcsak emiatt – figyelemre méltó, nem ritkán korábban alig ismert, vagy akár a filológia által még nem rekonstruált Kosztolányi-szöveghegyek szinte zavarba ejtő bőségével. Így nem meglepő, hogy a nyelv és az ezzel szorosan összefüggő identitás (hagyománytudat, közösségi szerep) kérdései kapják a legnagyobb teret, kiegészülve olyan szempontokkal (például a természettudományok, a technikai modernizáció szerepével vagy a térpoétikai szemlélettel), amelyek, bár kevesebb figyelmet kaptak eddig a szakirodalomban, mégis valamilyen módon illeszkednek az említett Kosztolányi-értés horizontjába.

A könyv e tekintetben tehát összegző munka, csupán a tanulmányok „óvatossága”, szövegközelisége miatt nehéz monográfiának vagy monografikus igényű szerkesztett könyvnek nevezni. Bengi kizárólag a Kosztolányi-szövegeket kommentálja, mellőz bármilyen magyar irodalomtörténeti, világirodalmi vagy éppen elméleti összehasonlítást, kategorizációt vagy akár kitekintést; nem hozza szóba a hagyomány- vagy a recepciótörténet változásait (jóllehet utal arra, hogy az *Aranyáskány* kritikai kiadásának sajtó alá rendezőjeként ezt más helyen megtette), nem is beszélve nagyobb elméleti, például filológia- vagy akár a korabeli publikációs felületeket érintő médiaelméleti exkurzusokról. Mintha mindvégig meg szeretne maradni a szerény filológus okosan összerendezett, hihetetlenül gazdag, tudós kommentárokkal ellátott idézet-gyűjteményének, amely nemcsak meggyőző erővel támasztja alá szövegpéldákkal az elmúlt húsz év legfontosabb értelmzői kérdésirányait, de minden bizonnyal nehezen kimeríthető forrásává válik a kritikai kiadás körül kibontakozó, megújuló Kosztolányi-kutatásnak is.